

Володимир Калашник, Микола Філон

Поезія Б. Грінченка «Перша жінка (народна легенда)»: міфологічні витoki, ідейно-художні особливості

Калашник Володимир, Філон Микола. Поезія Б. Грінченка «Перша жінка (народна легенда)»: міфологічні витoki, ідейно-художні особливості. У статті розглянуто особливості авторської рецепції української народної легенди про першу жінку в поетичному творі Б. Грінченка. Визначено й схарактеризовано смислові домінанти поезії «Перша жінка (народна легенда)» та мовні засоби їх вираження. Наголошено на художній концептуалізації фольклорного заголовного образу як символу недосяжного ідеалу жінки.

Ключові слова: міф, легенда, образ, ідеал, поезія, мовні засоби, семантика, аксіологічна маркованість.

Калашник Владимир, Филон Николай. Поезия Б. Гринченко «Перша жінка (народна легенда)»: мифологические корни, идейно-художественные особенности. В статье рассмотрены особенности авторской рецепции украинской народной легенды о первой женщине в поэтическом произведении Б. Гринченко. Определены и охарактеризованы смысловые доминанты поэзии «Перша жінка (народна легенда)» и языковые средства их выражения. Акцентируется художественная концептуализация фольклорного образа как символа недосяжного женского идеала.

Ключевые слова: миф, легенда, образ, идеал, поэзия, языковые средства, семантика, аксиологическая маркированность.

Kalashnyk Volodymyr, Filon Mykola. Borys Hrinchenko's Poem «The First Woman (a Folk Legend)»: Its Mythological Origins, Poetic and Conceptual Features. In the article, the features characterizing the author's reception of the Ukrainian folk legend about the first woman in the poetic work by B. Hrinchenko are considered. The semantic dominants of the poem «The First Woman (a Folk Legend)» and the lingual means of their expression are defined and characterized. The poetic conceptualization of the title folk image as a symbol of inaccessible feminine ideal is emphasized.
Key words: myth, legend, image, ideal, poetry, lingual means, semantics, axiological markedness.

Нова українська література на всіх етапах свого розвитку демонструє виразний зв'язок із міфологією та фольклором. Цей зв'язок виявляється в ідейно-художній рецепції міфологічних і фольклорних сюжетів, мотивів, а також у переосмисленні й індивідуально-авторському трансформуванні окремих образів як домінантних складників міфопоетичної картини світу. Саме звертання українських письменників до надбань народної словесності зумовлене як суб'єктивними, так і об'єктивними чинниками, насамперед тим, що в семіосфері української міфології та фольклору знаходять своє концептуальне вираження найважливіші проблеми буття людини – її походження, життя і смерті, добра і зла, взаємодії матеріального й ідеального. Чільне місце в українських народних віруваннях посідають легенди та перекази про появу перших людей на землі.

Первісні уявлення наших предків про довколишній світ і місце людини в ньому зазнали помітного впливу християнства. На цій основі ґрунтувались українські легенди про створення Адама і Єви [2:87–94]. В українському міфологічному дискурсі водночас існує відмінна від біблійної версія про першу жінку як попередницю Єви. Згідно з тією легендою Бог, створивши Адама з глини, наслав на нього сон, створив йому із рожі жінку та й поклав поруч. Прикметною є реакція Адама на цю жінку та його розмова з Богом: «<...> Адам прокинувся, побачив, що жінка не така, як він, та й каже до Бога: «Не хочу я жінки з квітки; коли б мені таку жінку, як і я». Тоді Бог знову навів на Адама ще глибший сон. Коли Адам заснув, Бог вийняв з нього одне ребро, створив з того ребра Єву й поклав біля Адама. Адам прокинувся, побачив, що жінка його така, як і він, і взяв її собі. Бог і питає Адама: «Ну, то що, яка жінка тобі до вподоби більше – чи та, яка з квітки, чи та, яка з твого ребра?» – «Вже ж бо мені більше до вподоби та, яка з мого ребра», – відповідав Адам. – «А на Мою думку, – каже Бог, – та краща, яка з квітки: Я її дам Сину Своєму за матір». Узяв Бог ту жінку, яка створена була з квітки, й відіслав на небо <...>» [2:93–94]. Образ жінки, створеної з рожі, улюбленої в українців квітки, є символом жіночого ідеалу, неземної краси, духовного начала.

Характерні для кінця XIX – початку XX століть ідейно-художні пошуки пов'язані значною мірою з виразним протиставленням земного й небесного, матеріального й ідеального. В українській літературі означеного періоду відповідно посилюється увага до глибинних міфологічних джерел з їх особливим осмисленням і вираженням духовності. Український модернізм, що знаменує появу нового типу

художньої свідомості, органічно асимілює континуум міфологічних і фольклорних текстів. Особливо помітною в цьому зв'язку є художня практика Лесі Українки, зокрема її драматургія [див. 1, 5]. До митців, творчість яких засвідчує зв'язок літератури з народнопоетичними джерелами, належить і Б. Грінченко.

Розглядаючи фольклорні витоки поезії Б. Грінченка та особливості індивідуально-авторської рецепції образів і мотивів народної словесності, А. Погрібний слушно зауважує щодо «вмілого синтезування народнопоетичної основи та авторського вимислу, демократизму змісту» [4:163]. Це повною мірою можна віднести до художнього переосмислення української легенди про першу жінку на землі. Естетична вартість аналізованої поезії якраз і полягає в майстерному образному втіленні ідейно-художнього змісту легенди. Зберігаючи основну сюжетну лінію народної оповіді, Б. Грінченко водночас відходить від сакралізованої версії про перетворення тієї першої жінки на Богоматір. Для поета фінал легенди стає підґрунтям ідеального образу жінки взагалі. Означена естетична настанова автора відчутна в усіх мовностилістичних складниках твору, завдяки чому ключовий образ постає цілісним, художньо довершеним, концептуально вагомим.

Ідеальність першої жінки в поетичному висвітленні Б. Грінченка зумовлена досконалістю і всемогутністю її Творця, адже вона є витвором Божим. Відповідні акценти зроблено автором уже на початку поезії: *«Господь всевладний творчий рух / Зробив могутю рукою / І удихнув живущих дух / У тіло, тишеє красою»* [3:104]. Образ Бога як творця жінки неземної краси послідовно реалізується в усій смисловій структурі твору. Звернімо увагу, зокрема, на атрибутивну характеристику Творця в наведеному зачині (*всевладний, могутю, живущих*), яка розгортається і в подальшому: *божественними руками, Господня всевладна сила, господній зір* [3:106]. Високість небесної сили не могла не позначитись і на її незвичайному людському витворі.

Створений Богом із безплідного пороку, мертвої глини перший чоловік Адам був наділений розумом і «серцем повним почуття» [3:105]. При цьому важливо відзначити, що поет говорить не про досконалу людину, а лише про її здатність розуміти й почувати. Живий Адам у земній своїй сутності зображається автором на тлі гармонійної природи, сповненої яскравих барв, мелодійних співів, любові й ідилії. Невідповідність між земним началом і божественною природою спричинила відсутність бажання героя злитися з довколишнім світом, утечу

від якого символізує сон. Саме під час Адамового сну Бог і створив першу жінку як порятунком першого чоловіка від самотності.

На відміну від Адама ця жінка була створена із частини ідеальної природи – «найкращої квітки з-між квіток» [3:106]. Художня деталізація образу першої жінки виразно протистойть лаконічному описові Адама й у своїй змістовій характеристиці актуалізує опозицію небесного земному. З мовностилістичного погляду таке протиставлення досягається використанням засобів зображення незвичайного, чудесного: *І дивної уроди тіло / З троянди стало перед ним; Людина дивная стояла – / Земля укуті й небеса: / Немов зоря, душа сіяла, / Мов квітка – тишина краса* [3:106]. Саме в ореолі неземного начала постає така жінка перед Адамом за характеристикою Бога: *«Подругу тобі дарую: / Душею – саяво божества, / Красою – квітку запашную, / Се неба часточка жива»* [3:106]. Цілісність життя в раю, за Божою настановою, повинна забезпечуватись органічним синтезом земного й небесного.

Таким же ідеальним у поезії Б. Грінченка постає і витворена Богом земля. Формування її образу значною мірою забезпечується актуалізацією епітетних сполук із символічними означеннями, що містять підкреслено позитивну оцінку – *блакитні стрічки, море молоде, квітчастий край, ланя струнка, бджоли золотії* [3:105], а також уведенням їх у розгорнуті метафоричні контексти такої ж високої тональності – *«Промінням грало і тремтіло / Веселе небо <...>; І де лука квітчастим краєм / Горнулась ніжно до гайка <...>»* і т.ін. [там само]. Ідеальний світ земного раю увиразнюється його контрастом темряві й безплідному пороку, в який Бог удихнув життя, створюючи Адама.

Оскільки Адам через свою земну сутність не дослухався поради Бога, той вирішив створити йому жінку за його подобою. Ось що було сказано при цьому: *«Гаразд: Я дам тобі дружину, / Як сам єси, таку земну <...>»* [3:107]. За легендою, Бог узяв створену з квітки жінку за матір своєму синові. Б. Грінченко ж оригінально й досить несподівано зміщує акцент значущості першої жінки у площину довічного пошуку чоловіком жіночого ідеалу та постійного прагнення до нього. Про це свідчить проникливе передбачення, поетично виражене словами Бога: *«Щасливий будь собі з тією! / Та й ся стоятиме повік / Перед турботною душею! / До віку кожен чоловік, / Що після тебе буде жити, / Серед своїх найкращих мрій / Все буде в серцеві носити / Глибокий жаль, журбу по їй! / Не вмере у душах образ любий, / Краси й добра*

найкращий квіт!..» [3:107]. Символічний характер авторської інтерпретації фіналу народної легенди відбивав одну з важливих течій тогочасної української літератури.

Ідея неземного ідеалу та його потреби в житті земному з особливою силою виражена в заключній частині Грінченкової поезії. Зрештою, збулося Боже провидіння: *«І сталося, як Господь сказав: / Той образ дівчини-квітчини, / Пів-янгол і півлюдини, Ніколи нас не покидав. / Його в душі ми все голубим, / Всім серцем прагнемо його, / А він сіяє світом любим / Із неба чистого свого. / І кожному він тільки мрія, / Повік несправджена надія / До нас на землю прихилить / Небесно-чистую блакить»* [3:107]. Високість цілісного образу неземної жінки передана мікрообразами, основне семантичне навантаження яких відбиває ідею світла, саява, небесності (*пів-янгол, півлюдина, сіяє світом любим, неба чистого, несправджена надія, небесно-чистую блакить*). Мовні засоби вираження відповідної ідеї в наведеному контексті, як і в усьому текстуальному просторі твору, відзначаються такою аксіологічною маркованістю, що повною мірою відбиває авторську настанову на створення ідеального образу.

Витворений народною уявою образ першої жінки в художній рецепції Б. Грінченка знайшов своє оригінальне ідейно-естетичне вирішення. Аналізовану поезію з повним правом можна розглядати як характерне свідчення художніх пошуків української літератури початку ХХ ст. Глибоко сприйнята і творчо трансформована народна думка про жіночий ідеал, утілена в українській легенді, зумовила появу мистецько вартісного поетичного твору, актуальність ідеї якого визначається непроминушістю вічних духовних потреб людини.

Література

1. Бондарева О. Є. Міф і драма у новітньому літературному контексті: поновлення структурного зв'язку через жанрове моделювання : [монографія] / Олена Бондарева. — К. : «Четверта хвиля», 2006. — 512 с.
2. Булашев Г. О. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях / Георгій Булашев. — К. : Довіра, 1992. — 414 с.
3. Грінченко Б. Перша жінка (народна легенда) / Борис Грінченко // Твори в двох томах. Т. 1: Поетичні твори. Оповідання. Повісті. — К. : Наук. думка, 1990. — С. 104—112.
4. Погрібний А. Г. Борис Грінченко. Нарис життя і творчості / А. Погрібний. — К. : Дніпро, 1988. — 268 с.

5. Поліщук Я. Міфологічний горизонт українського модернізму : монографія / Ярослав Поліщук. — [Вид. друге, доповнене і перероблене]. — Івано-Франківськ : Лілея — НВ, 2002. — 392 с.